Jönnek a romák?

Cigányprogram – ELTE TFK 1995–97.

Az ELTE Tanárképző Főiskolai Karán 1995 és 1997 között működött egy érettségizett cigány hallgatók számára szervezett 0. évfolyam, melyen hosszabb-rövidebb ideig összesen ötvenen vettek részt, közülük huszonheten nyertek felvételt, huszonnégyen pedig jelenleg is főiskolai hallgatók. A program mégis megbukott. Nem tudott beépülni sem az előkészítők, sem a főiskolai tanulmányok rendszerébe, vagyis számos okból nem intézményesült. Kérdés, hogy ugyanaz történt-e, mint több korábbi, hasonló indíttatású programmal, vagyis a társadalmi tagozódás szabályozásában alapvető funkciót betöltő iskolarendszer önvédő-kirekesztő mechanizmusaiban lényegében semmi sem változott, vagy mégsem ez a helyzet?

A korábbi Stúdium Generálé például úgy intézményesült, hogy egyszerű felvételi előkészítővé vált, és ha az iskolarendszeren belüli egyenlőtlenségek csekély kompenzálása lett is a végeredmény, ebben a szerepkörben több évtizedig működött. A mai cigány programok között – tudomásunk szerint – nincs ilyen. Nem arról van-e szó tehát, hogy – minden kinyilvánított szándék ellenére – a társadalmi intézmények még ezen a szűk, ellenőrzött ösvényen sem engedik át rendszerszerűen a cigány származású fiatalokat?

Az előzmények – a koncepció és a program alakulása

A Neveléstudományi Tanszéken *Farkas Endre* szervezésében külső előadókkal évek óta folyt egy multikulturális szemléletű ún. cigány speciálkollégium, mely a cigány kultúra, életmód- és életpályák megismerését, illetve a személyes találkozósokon keresztül a tanárjelöltek hamis képzeteinek, előítéleteinek gyengítését tűzte ki céljául. Néhány év alatt létrejött egy állandó előadókból álló csoport. Farkas Endre velük alakította a cigány előkészítő gondolatát, illetve a segítségükkel szerezte meg a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól az anyagi támogatást. Farkas tanár úr azonban 1995 nyarán meghalt. Halála fölvetette a programok megszüntetésének vagy folytatásának a kérdését. A főiskolán, illetve a tanszéken ugyanis 1995 nyara *(1)* a létbizonytalanság, a fenyegető elbocsátások korszaka volt, amikor egy új funkció célravezetőnek látszott, és a még oly csekély anyagi támogatásnak is jelentősége volt. Mi, a programokat végül is átvállaló két tanár viszont az ugyancsak pragmatikus szempontokon túl alapvetően *szociális-morális alapú* professzionális szerepként fogalmaztuk meg a programhoz való saját viszonyunkat. Ez utóbbit már a kezdet kezdetén megnehezítette az a körülmény, hogy a 0. évfolyam a felvételi előkészítővel keveredett, és jóllehet a Minisztérium és a Főiskola között már létrejött a megállapodás, megkötötték a szerződést, a koncepció nem volt kidolgozva.

A meglévő elgondolás (amennyire azt a kevés fennmaradó dokumentumból rekonstruálhattuk), nemcsak körvonalazatlannak, ellentmondásosnak is tűnt. A megfogalmazások arra utaltak, hogy szükségből és/vagy előrelátásból, de a feltételek sincsenek tisztázva-rögzítve, amitől aztán a változásokkal összhangban meglehetősen flexibilisen is értelmezhetők. Az előkészítő például hol hagyományos előkészítő tanfolyamként, hol teljesen más jogi státussal bíró, a felvételi mentesség lehetőségét hordozó 0. évfolyamként szerepelt. Azt sem lehetett tudni, hogy a meghirdetett két program, a lemorzsolódás, vagy a résztvevők esetleges tanulmányi sikertelenségének ellensúlyozására tervezett pe-

dagógiai asszisztensképzés és a főiskolai előkészítő hogyan viszonyul egymáshoz. Mi lenne, ha 0. évfolyamként működne, és mi, ha előkészítőként? Mi történik, ha nemcsak az eredeti javaslatban szereplő és önmagában is kérdéses négy szakra (magyar, matematika, fizika, testnevelés) jelentkeznek hallgatók, ha kevesebb a hallgató, mint amennyire a pénzügyi fedezet és a már aláírt szerződés vonatkozik, illetve hogy miként lehet megoldani a tárgyanként heti 15 órás felkészítést egy olyan etnikai-társadalmi csoportban, amelynek tagjai nem rendelkeznek a diákélethez szükséges életformával és anyagi háttérrel.

Így a szervezéssel egyidejűleg történt tehát a koncepció át- és kialakítása, továbbá a feltételek újratárgyalása.

A feltételek szempontjából legfontosabb és egyben legkritikusabb pontnak a program célja és státusa bizonyult. Az, hogy a *felvételi vizsgákra* vagy a *főiskolai tanulmányokra* készít-e fel, azaz előkészítő tanfolyam-e, vagy, a karon és a többi egyetemen, főiskolán működő 0. évfolyammal egyenrangúan, azokkal azonos státussal rendelkezik, tehát hallgatói az év közben nyújtott teljesítmény alapján felvételi nélkül kerülhetnek be a főiskolára.

A felvételi vizsgára felkészítés mellett érvelők szerint:

– a társadalom egészének esélyegyenlősége csak a versenyfeltételek azonossága mellett biztosítható,

– a felvételi mentesség – mely a felsőoktatási törvény értelmében természetesen csak nyilvános lehet *(2)* –, azaz a felvállalt pozitív diszkrimináció fokozhatja az országban amúgy is erősödő cigányellenes hangulatot.

Magunk – ugyancsak az esélyegyenlőség felől – mindvégig arra törekedtünk, hogy a hallgatók a 0. évfolyamon nyújtott, és dokumentálható teljesítményük alapján mentesüljenek a felvételi vizsgák alól, mert valószínűnek tartottuk, hogy a két cél – a felvételire, illetve a tanulmányok folytatására való felkészítés – együtt alig, és csak keveseknél, illetve hosszabb távon valósítható meg.

Bár tudtuk, hogy a résztvevők nem képeznek homogén csoportot, részben eltérő kultúra és megélt cigánylét áll mögöttük, életkoruk, előtörténetük, szociális helyzetük mégis más, mint a nem cigány hallgatóké. Többen idősebbek, korábban már iskolai-felvételi kudarcok sorozatát élték át, félbehagyták tanulmányaikat, néhányan családosak, sőt családfenntartók, vagyis az elmúlt éveket nem tanulással, hanem munkával töltve, tantárgyi tudásuk megkopott, s maga a tanulás is leküzdendő problémát jelenthet a számukra. A résztvevők tanulási szokásai, az olvasottakhoz, tanultakhoz való viszonya, lényeglátása, lényegkiemelése különbözik attól, ami az egyetemeken, főiskolákon megszokott vagy elvárt. Az eltérő nyelvhasználat, tanulási stílus stb., vagyis a saját kultúra „rátanulása" a főiskolaira nem korlátozható a felvételit megelőző egy évre.

Úgy gondoltuk, ha a középiskolai tanulmányok óta eltelt idő miatt feledésbe merült tudáselemeket sikerül újraépíteni, és ezzel együtt a tanuláshoz, a konfliktusok értelmezéséhez-kezeléséhez és a diákélethez szükséges stratégiát kialakítani, a program jellege és az arra való jelentkezés módja miatt erősen motivált jelöltek alkalmassá válnak a főiskolai tanulmányokra. Ha azonban a program a felvételi vizsgára készít fel, a későbbi kudarc a hallgatók kellő felkészültsége esetén is beépül a rendszerben. Közismertek azok az intézményi mechanizmusok, amelyek a kultúraspecifikus szocializációs folyamatokból adódó eltérő működést teljesítményhiányosnak láttatják, és amelyek – ha tetszik „pozitív diszkriminációként" – színvonalcsökkentő és/vagy elkülönítő megoldásokhoz vezetnek. Ezeket aztán a leszállított követelmények eredményeként igazolódott és már objektíve is meglévő alulteljesítés „megoldására" az átirányítás, a kibuktatás, összegezve a drop-out követi.

Bár általában még ma is helytálló, hogy egy főiskolára, egyetemre nehezebb bejutni, mint onnan kiesni, azért működnek a szelekciós mechanizmusok.

A cigány 0. évfolyam résztvevőinek a többi főiskoláséhoz hasonló helyzetét tehát nem abban véltük megteremteni, hogy azonos körülmények között azonos szelekció-

nak tesszük ki őket. Inkább abban, hogy hallgatóink magában a folyamatban (főiskolai tanulmányok, szakmai szocializáció) váljanak a többiekhez hasonlóan eredményessé. Ezért az eredeti elképzelésben a csoportműködéshez, a hallgatók összetartozástudatának alakításához helyet kapott egy pszichológiai csoport, és beszélgetéseket terveztünk a cigány kultúráról. A tantárgyi felkészítés mellett fontosnak tűnt a konfliktusok feldolgozására is alkalmas csoporttalálkozások biztosítása, illetve az, hogy lehetőség nyíljon a cigánylétről való gondolkodásra, az identitás erősítésére. Mégis, az első elképzelések kezdetlegesek voltak. A valódi koncepció jóval később, a tapasztalatokon át, illetve a helyzetekhez való folyamatos alkalmazkodás során alakult ki. Ugyanakkor néhány (más, hasonló programtól eltérő) *differenciális pedagógiai és politikai alapelvet* már kezdetben megfogalmaztunk *(l. kiemelés)*.

– a szakválasztásban, illetve a foglalkozások szervezésében az egyéni elképzelésekhez és lehetőségekhez (szabadidő, felkészültség, tanulmányi előzmények stb.) a programnak kell rugalmasan alkalmazkodnia;
– a tanulmányok során biztosítani kell a folyamatos korrekció lehetőségét és ahhoz a mindenkor szükséges segítséget;
– érzékeny, rugalmas, kulturálisan adaptív tanárokat kell keresni;
– az önkéntesség, továbbá a szabad választás elvének következetesen érvényesülnie kell (így például mindenkit abban kell támogatni, amit maga számára fontosnak tart. A cigány azonosság, valamint annak deklarálása „magánügy", semminek nem kritériuma, sőt a pszichológiai csoport és a cigány kulturális programok látogatása sem kötelező);
– szelekció nincs: aki a cigányprogramként hirdetett 0. évfolyamra jelentkezett, részt vehet benne.

Bár az egyszakos diploma a nem nyelvi szakokon hátrányt jelent, a felvételi vizsgára vagy tanulmányokra való felkészítés kapcsán már említett okokból fenntartottuk a lehetőséget, hogy ha valaki csak egy szakon teljesíti a követelményeket, azon is elkezdheti a tanulmányait. Ezzel is biztosítani kívántuk a továbbjutás maximális esélyét. Az elgondolás helytállónak bizonyult, mert a két év alatt felvett huszonhét hallgatóból huszonketten ugyan kétszakos előkészítőn vettek részt, de közülük tízen csak az egyik tárgyból nyertek felvételt, és – bár vannak olyanok is, akik második évben felvettek egy új szakot – további két hallgató lett az első év végén egyszakos.

A differenciálás, az egyéni figyelem elve lassan egy olyan segítőprogram koncepciójává szélesedett, amelynek célja már nem pusztán a tanulás feltételeinek a biztosítása volt, hanem szocializációs, én-erősítő, alkalmasint identitáserősítő funkciója mellett, a hallgatók teljes körű segítését vállalta, így a kapcsolatteremtésbe, önszervezésbe, a napi életkörülmények alakításába (pl. ösztöndíjpályázatok, ügyintézés) való bevezetést is. A programszervező két tanáron, illetve a csoportvezető pszichológuson túl ez már egy segítői hálózatot feltételezett, amely előbb spontán módon, majd egyre tudatosabban a felsőbb évfolyamra járó cigány hallgatók közreműködésével is szerveződött. Sőt, a hallgatók érdekképviseleti elképzeléseinek is forrása lett: 1998 tavaszán megalapították a Magyarországon Felsőoktatásban Tanuló Cigány Fiatalok Országos Szövetségét.

A második évre már időben is elkülönültek a program egyes funkciói. A 0. évfolyamon a tanulmányi előkészítővel egyenrangú lett a tanulási tréning és az információszerzésre, a napi ügyek intézésére való felkészítés. Ez utóbbiban a hallgatók nagyon gyorsan rutinossá váltak, sőt pár hónap elteltével már maguk segítették a program újabb résztvevőit. A főiskolai tanulmányok megkezdésével pedig szorongatóbbak lettek a tanulmányi nehézségek, s meg kellett teremteni az egyéni tantárgyi konzultációkat. Nyilvánvaló lett, hogy – ha meg akarjuk akadályozni a lemorzsolódást – a programnak a *folyamatos személyességet és jelenlétet* igénylő „gondozás" mellett előbb felkészítő-tanácsadó, azután tanulmányi rásegítő funkciót kell betöltenie.

Jelenleg az 1995–1996. évi első 0. évfolyam felvett 10 hallgatójából hárman évet ismételnek, az 1996–1997-es évfolyamról felvett 17 hallgatóból pedig évet ismétel egy, évet halaszt két, lemorzsolódott három fő. Az előkészítőről történt kimaradással, a felvételt követő szakleadással-felvétellel együtt mindez relatíve nagy mozgást jelent, mégis a két évfolyamról összesen felvett huszonhét hallgatóból huszonnégyen ma is főiskolások, és tizennyolcan nagyobb nehézségekkel vagy sem, de évveszteség nélkül folytatják tanulmányaikat.

A program vége

A főiskolán jelenleg nincs 0. évfolyam, a felsőbb éveseknek nyújtott segítség sem intézményes, a segítőhálózat maradványai is személyes alapon működnek.

Miért bukott meg az egyébként vitathatatlanul fontos és láthatóan működőképes program?

A legkézenfekvőbb értelmezés szerint a programnak mindenképpen át kellett volna alakulnia, mert 1999-től mindenütt megszűnik a 0. évfolyam. Csak olyan hagyományos, felvételi mentességet nem nyújtó tanulmányi előkészítőt szervezhettünk volna, amelynek sikere felől – mint ahogy erről már esett szó korábban – erős kétségeink voltak.

A finanszírozás

Másik értelmezésben a program folytatására ugyancsak nem volt lehetőség. Különösen a második évtől folyamatos létbizonytalanság, drámaibb pillanatokban egyenesen pénzügyi csőd fenyegetett. Az

Szak	az 1995–1996. tanévben volt 0. évfolyamos	az 1996–1997. tanévben volt 0. évfolyamos	Összesen
1 szakos			
magyar	1	2	3
történelem		3	3
művelődésszervezés	1		1
angol		1	1
francia		1	1
számítástechnika		4	4
2 szakos			
magyar–történelem	3		3
magyar–művelődésszervezés	1		1
történelem–művelődésszervezés	1		1
angol–művelődésszervezés	1		1
magyar–könyvtár	1		1
angol–matematika		1	1
kémia–fizika	1		1
biológia–kémia		1	1
biológia–testnevelés		1	1
Összesen	**10**	**14**	**24**

A felvett hallgatók megoszlása szakok szerint

első évben a 0. évfolyam költségeit teljes mértékben a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Kisebbségi Főosztálya fedezte. A minisztériumi megbeszélések során újra és újra előkerült, hogy az egy főre jutó kiadások a más egyetemeken-főiskolákon folyó előkészítővel összehasonlítva magasak. Hivatali nézőpontból nehezen volt értelmezhető, hogy az individuális előkészítő (1 hallgató – 1 szak – 1 tanár) költségei értelemszerűen nagyobbak, mint a csoportosé (hallgatócsoport – 1 szak – 1 tanár), és hogy a koncepció komplexitása miatt is több anyagi ráfordítást igényel. A vita ellenére a minisztérium nem szankcionált, mi azonban az anyagi biztonság és a nagyobb mozgástér megteremtésére a Kisebbségi és Etnikai Közalapítvány pályázatán is próbálkoztunk. A második év szervezése a Közalapítványtól nyert öszszeggel, illetve egy hirtelen támadt, az előző évi sikereken felbuzdult nagyvonalú minisztériumi ígérettel (titkárnő, számítógép, fénymásoló, ösztöndíj a hallgatóknak, programfinanszírozás) indult. Időközben azonban minden megváltozott. A Kincstár létrejöttével módosult a kiutalások rendje, és vele az ütemezése. Megszűnt az önálló szellemi alkotások TB-mentessége, vagyis minden szerződést további 39 százalék kiadás terhelt. A minisztériumban a Kisebbségi Főosztály főosztályvezetői posztjára új ember – és vele együtt a tanév közepén másfajta pénzügyi elképzelés – került.

A körülmények, a környezet drasztikus átalakulása, a hivatalnak a központosítással általában is együtt járó halogató ügyintézése olyan bizonytalan helyzetet eredményezett, mely már decemberben majdnem a program felszámolásához vezetett. Amíg ugyanis a Kisebbségi Főosztály nem utalta át az ígért és szükséges összeget, az adminisztráció megbénult. A Közalapítványtól nyert összeg nem fedezte a kiadásokat, az előkészítők egy része ezért szóbeli ígéretek alapján működött. Végül is az utolsó percben megérkező támogatás az első trimeszter legfontosabb költségeit fedezte, de a főiskolai ügyrendben történő változás (a megbízási szerződések aláírási joga a főigazgatóhoz került) jelentősen meghosszabbította a kifizetések átfutási idejét. Ez a közelgő Karácsony miatt, a tanárok körében türelmetlen elkeseredést váltott ki, amelyet különféle rémhírek követtek. A helyzet a második trimeszterben ténylegesen kritikussá vált: a maradvány összeg semmire sem volt elég, az új minisztériumi főosztályvezető soknak tartotta a program költségvetését, és alapvetően több főosztály együttműködésére alapozva képzelte a finanszírozást. Ezzel egyet is értettünk volna, csak nem egy már folyó program esetében, és annak tudatában, hogy a tárgyalás hónapokig húzódva teljesen lehetetlen helyzetbe sodorhatja az amúgy sem stabil programot. A kritikus helyzet be is következett. Újabb beadványok után a harmadik trimeszterre kedvező döntés született ugyan, de közben a tanárok közül néhányan már felfüggesztették a tanítást. Ez a minisztrájk újra a program státusára, a tanári érdekeltségre, a szelekcióra, illetve a hosszabb távú anyagi biztonságra irányította a figyelmet. Mindezek hatására fontolgatni kezdtük, hogy belevághatunk-e az újabb 0. évfolyam szervezésébe, anélkül, hogy a teljes évi összeg a rendelkezésünkre állna. Vagyis mit tegyünk, ha a program a Felsőoktatási Főosztálytól a Programfinanszírozási Pályázaton keresztül újabb, de nem elégséges támogatáshoz jut. Végül is az 1997 őszén rendelkezésünkre állt összeget újabb 0. évfolyam indítása helyett a segítőhálózatra (tanácsadás, konzultációk, rendszeres korrepetálás, tankönyvek, tanszerek stb.) fordítottuk, továbbá egy fénymásolóra, amit a pozicionális szempontok eredményeként ma már mindenki használhat, csak azok nem, akiknek vettük, a hallgatók.

A program státusa, jogi helyzete, felvétel és nyilvánosság

Ha nem lettek volna pénzügyi problémák, akkor is megszűnt volna a program. A két tanév ugyanis nagyrészt a státus körüli huzavonával, a két álláspont (tudniillik a felvételi vizsgára, illetve a tanulmányokra való felkészítés) vitájával telt. A kar vezetésének – mivel a felvételi vizsga alóli felmentést nem hirdette meg

a felvételi tájékoztatóban – jogi lehetősége sem volt a mentesség megadására. A megoldást egy 1996. február 29-én kelt levél jelentette, amelyben a miniszter kérte a főigazgatót, hogy „a 0. évfolyam előkészítőjén résztvevő cigány fiatalok esetében az évközi folyamatos értékelés során a továbbtanulásra alkalmasnak bizonyultak részére szíveskedjék engedélyezni, hogy az 1996–1997-es, illetve az 1997–1998-as tanévet felvételi nélkül kezdhessék meg”.

A program első évfolyamának ekkorra már csak 13 tagja volt. A többiek részben saját lehetőségeik reális felmérésnek hatására, részben a felvételi vizsga körüli bizonytalanság miatt, kimaradtak. A bent levő hallgatók közül a jobban teljesítők ekkortól kezdtek hinni abban, hogy esélyük lehet a bejutásra. Végül a 13 hallgató közül 10-en az év során nyújtott teljesítményük alapján tantárgyi vizsga nélkül nyertek felvételt. Mindannyiuknak meg kellett jelenniük azonban egy beszélgetésen a felvételi bizottság előtt.

A felvételi események jól tükrözték azt a zavart, amelyet egy „kényes” 0. évfolyamot működtető intézmény átélt egy „kényes” miniszteri levél kapcsán.

A levél körüli félreértésekre talán legjobb példa annak a jelöltnek az esete, aki az őt tanító tanárok írásban is indokolt véleménye szerint választott tárgyából jóval a főiskolai követelmények alatt maradt, felvételét tehát nem javasolták, de a miniszteri levelet követően – és azt félreértve – mégis fel akarták venni.

Egy másik jelölttel az intézményen belüli kommunikáció zavarai miatt a bizottság tételt húzatott, s felvételiztette őt (a maximális 15 pontot érte el). Ezt követően már minden bizottság értesült arról, hogy kik azok, akiknek vizsga helyett beszélgetésen kell részt venniük. Így csak az okozott már meglepetést, hogy volt a hallgatók között olyan, akinek szőke a haja és olyan is, akinek az átlagosnál jobbak az anyagi körülményei. Ilyenkor a programban részt vevő tanároknak kellett értelmezniük, hogy a „cigány” fogalom sem a „fekete hajúak”, sem a „szegények” fogalmával nem azonosítható.

A már említett miniszteri levél, amely lehetővé tette a jogi megoldást, két évre, az 1995–1996-os és az 1996–1997-es tanévre szólt. Mind a levél, mind az 1996-os felvételi procedúrában kialakult gyakorlat mindaddig megnyugtató volt, amíg a felsőoktatási intézményekbe jelentkezők adatainak központosított nyilvántartása, és az e központban, illetve a karon végbement személyi változások újra felszínre nem hozták a program nyilvánosságának kérdését. 1997 márciusában egy újabb miniszteri levél bizonytalanságot teremtett, kétségbe vonva a karnak azt a jogát, amelyre korábban felhatalmazást adott (tudniillik a nyilvánosságra hozatal nélküli felvételi mentességet). Energiáinkat mindeddig a működtetéshez szükséges pénz előteremtése kötötte le, ettől a pillanattól azonban drámai helyzet állt elő. A számítógépes nyilvántartás szerint sem a 0. évfolyam mint szervezett csoport, sem a hallgatók mint egyének nem léteztek. Először fel kellett őket vetetni a rendszerbe, majd újra megszerezni a felvételi mentesség lehetőségét. Levelekkel, faxokkal, telefonokkal, minden lehetséges érintett megmozgatásával (pl. Kisebbségi Főosztály, Civil Kapcsolatok Intézete) végül sikerült elérni, hogy az évfolyamról a követelményeket teljesítő tizenhét hallgató felvételi vizsga nélkül bejusson a főiskolára. Ezt azonban csak mint utolsó kedvezményt kapta meg a kar és a program. A következő évi 0. évfolyamot ezekkel az előzményekkel már csak nyilvánosan meghirdetve indíthattuk volna. Ettől azonban a kar vezetése – a koncepcionális részben már leírt indokok alapján – határozottan elzárkózott.

Az intézményesülés belső feltételei

Az *intézményesüléshez* hiányzó feltételek ugyancsak a program bukását siettették. A program intézményen belüli helye, s vele a mi pozíciónk kezdettől fogva bizonytalan volt. A program eredendően fő-

iskolai programként indult, és egy rövid intermezzo után (amikor is majdnem tanszékivé minősült), az is maradt.

Az eredetileg főiskolai szintű 0. évfolyam hivatalos vezetője tehát a főigazgató. A koncepció kidolgozói, a szervezők, a tanácsadók, a különféle alapítványoknál és irodáknál pályázók pedig mi, a Neveléstudományi Tanszék két oktatója lettünk. Tevékenységünkre nem kaptunk sem hivatalos megbízást, sem munka- és hatásköri leírást, hacsak nem tekintjük annak a pályázatok során nyert témavezetőit. Státusunk azért is váltott ki némi értetlenséget és tanácstalanságot, mert magunk között tudatosan nem alakítottunk ki semmiféle alá-fölé rendeltséget. Ez utólag, a program belső élete szempontjából nagyon jó, kifelé azonban rossz döntésnek bizonyult. A hallgatók kettőnk, sőt – a csoportvezető pszichológussal együtt – hármunk közül ahhoz fordultak, akiről azt gondolták, hogy az adott helyzetben segíteni tud, vagyis a felvetődött problémáik természete szerint maguk is alakították szerepeinket. Vitás helyzetekben, de akár egyszerű ügyekkel is a programon kívüli személyek, például a Minisztérium illetékes főelőadója vagy a pályázati irodák nem mindig tudták, hogy kit keressenek. Előző – valószínűleg kulturális mintái miatt – főként L. I-vel tárgylat, a pályázatok pedig B. Á. nevére érkeztek. Idővel kísérletek történetek az információkkal való manipulálásra, illetve a programszervezők megosztására is. A legnagyobb nehézséget mégis a sokszor krónikus információhiány és a tájékozatlanságból eredő konfliktusok jelentették. Végül is a program menedzselésében nagy hatáskörrel rendelkeztünk, de státusunk jogilag-munkajogilag mindvégig tisztázatlan, rendezetlen maradt, s a szervezeti hierarchián egyaránt belül maradva, illetve kívül rekedve sehol sem volt helyünk. Az intézmény vezetői tehát csak akkor tájékoztattak bennünket, illetve kértek tájékoztatást tőlünk, csak az esetben konzultáltak velünk, ha már végleg nem tudtak bennünket kikerülni, amiért is gyakran maguk szintén informálatlanul vagy téves információk birtokában döntöttek.

Az előkészítő tanárainak viszonyulása is nagyon különféle volt: a tisztán megélhetési kényszerektől – ezért is volt annyira fontos az anyagi biztonság – a hagyományos tehetségmentésen keresztül a multikulturalizmusig terjedt. Azt, hogy egy cigány évfolyam hallgatói nagyon eltérő előtörténettel, eredettel, családi-vagyoni helyzettel, tanulmányi előzménnyel stb. rendelkeznek, mint ahogy a nyelvhez, a cigánysághoz való viszonyuk is merőben más, csak kevesen tekintették evidenciának. Velük tudtunk a legjobban együttműködni. Jó lett volna a főiskolán belül nyilvánosságot teremteni, illetve a részt vevő tanárokkal együttműködve egyfajta pedagógiai műhelyt kialakítani, de az ez irányú törekvések rendre kudarcba fulladtak, amiben az állandó időzavar és a közöny mellett bizonytalan helyzetünk is szerepet játszott, valamint az, hogy energiánkat folyamatosan a program puszta feltételeinek, illetve a hallgatók személyes hátterének biztosítására kellett fordítanunk.

Lebegtetett státusunk sajátos helyzetet teremtett a tanszéken is. A program közvetlenül a főigazgató hatáskörébe tartozott, így a hierarchikus távolság felerősítette a máskülönben is jellegzetes alapállást, mely szerint az a legjobb, ha a felkészítés úgy működik, mintha nem is lenne, vagyis, tulajdonképpen, láthatatlan. Ugyanakkor ez az általános attitűd nem

annyira a 0. évfolyam tényének, mint inkább a hallgatóknak szólt.

Már a szervezés időszakában érzékelni lehetett a cigány hallgatók „tömeges” megjelenésétől való félelmet. Többen az adófizetők pénzéből fenntartott program létjogosultságát vitatták, az állampolgári egyenlőség – netán épp esélyegyenlőség – elve alatt azt, hogy miért nincs például hasonló előkészítő a szegény, hátrányos helyzetű „magyar” diákoknak. Vagy azt firtatták, honnan lehet tudni, ki a cigány, miért vehet részt a programban minden jelentkező, miért járnak módosabb cigánycsaládokból is a tanfolyamra, illetve nem használják-e ki illetéktelenek a cigány 0. évfolyam nyújtotta ingyenes lehetőségeket. Az ellenérvek, racionális elemei, illetve ürügy voltuk elemzése – ahogy számos egyéb fontos téma (például a felvettek alkalmazkodási mintái, a tankörön belüli helyük és annak változása, a szóbeliség és az írásbeli eredmények, az előítéletek, a tanári attitűdök, szerepkonfliktusok) nem ennek az írásnak a tárgyát képezi. A 0. évfolyam környezete szempontjából azonban igen fontos, hogy a programban nem tanítók egy része ellenszenvvel viseltetett mind a résztvevők, mint a program tanáraival szemben, és ellenszenvét részben a színvonalcsökkenéstől való aggódás mögé rejtette. Az előkészítő tanárainak viszonyulása is nagyon különféle volt: a tisztán megélhetési kényszerektől – ezért is volt annyira fontos az anyagi biztonság – a hagyományos tehetségmentésen keresztül a multikulturalizmusig terjedt. Azt, hogy egy cigány évfolyam hallgatói nagyon eltérő előtörténettel, eredettel, családi-vagyoni helyzettel, tanulmányi előzménnyel stb. rendelkeznek, mint ahogy a nyelvhez, a cigánysághoz való viszonyuk is merőben más, csak kevesen tekintették evidenciának. Velük tudtunk a legjobban együttműködni. Jó lett volna a főiskolán belül nyilvánosságot teremteni, illetve a részt vevő tanárokkal együttműködve egyfajta pedagógiai műhelyt kialakítani, de az ez irányú törekvések rendre kudarcba fulladtak, amiben az állandó időzavar és a közöny mellett bizonytalan helyzetünk is szerepet játszott, valamint az, hogy energiánkat folyamatosan a program puszta feltételeinek, illetve a hallgatók személyes hátterének biztosítására kellett fordítanunk.

Összegzés

Összegzésként ma még nem foglalhatjuk rendszerbe a tanulásokat, mert – bár hivatalosan maga a program befejeződött – a résztvevők még csak most kezdik a második, illetve a harmadik évfolyamot. Nem látható még az sem, hogy az elindított és több ponton is éledező segítő hálózat megragad-e azon a szinten, ahol egy-egy hallgató egy-egy problémájára kínál megoldást, vagy valóban olyan sűrű szövésű hálóvá fejlődik, amely egyrészt fenntart, másrészt kialakítja az önfenntartás stratégiáit.

Ami azonban a bevezetőben megfogalmazott kérdést illeti, hogy tudniillik maga az iskola mint a társdalom intézménye – rejtett és nyílt hatásmechanizmusaival – áll-e ellent egy cigány program intézményesülésének, egyre világosabban látszik a válasz. A kinyilvánított politikai akarat, az anyagi források biztosítása, *(3)* a személyi feltételek megléte ellenére az iskola több okból is kiveti magából azt a programot, amely a *cigány fiatalokat mint cigány csoportot* akarja átjuttatni a szűrőn. Az okok skálája rendkívül széles: a politikailag is megfogalmazható ellenérdekeltségtől a rejtett, demokratikus frazeológiába bújt ellenérzésen és az intézményi bürokrácia merevségén át a multikulturalizmus szemléletének hiányáig terjed.

Boreczky Ágnes–Lukács István

Jegyzet

(1) Közismerten a „Bokros-csomag” időszaka.
(2) A felsőoktatási törvény nem írja elő kötelezően a felvételi vizsgákat, de azok alól az intézmények csak akkor adhatnak felmentést, ha azt „évente, megfelelő időben közzéteszik”. – Felsőoktatási törvény, 83. §, 4. bekezdés.
(3) Lásd az elmúlt évek sajtóját!